

УДК 343.140.02

СТАНДАРТИ ДОВЕДЕННЯ В КРИМІНАЛЬНОМУ СУДОЧИНСТВІ КАНАДИ

Степаненко Віктор Вікторович,

кандидат юридичних наук,

доцент кафедри професійних та спеціальних дисциплін

(Херсонський факультет Одеського державного університету внутрішніх справ,

м. Херсон, Україна)

У статті робиться висновок, що в правовій системі Канади запроваджено систему стандартів доведення, що стосуються різних стадій та інститутів кримінального процесу. За ступенем переконання зазначені стандарти можна представити у виді ієрархії: «повітря реальності», «достатність доказів», «розумні підстави», «баланс ймовірностей», «поза розумним сумнівом». Стандарт «доказу, що породжує розумний сумнів», на відміну від інших, передбачає не створення переконання, а його руйнування.

Ключові слова: стандарти доведення, достатність доказів, повітря реальності, розумна підстава, баланс ймовірностей, поза розумним сумнівом

СТАНДАРТИ ДОКАЗУВАННЯ В УГОЛОВНОМ СУДОПРОИЗВОДСТВЕ КАНАДЫ

Степаненко Виктор Викторович

кандидат юридических наук,

доцент кафедры профессиональных и специальных дисциплин

(Херсонский факультет Одесского государственного университета внутренних дел,

г. Херсон, Украина)

В статье делается вывод, что в правовой системе Канады разработана система стандартов доказывания, относящихся к различным стадиям и институтам уголовного процесса. По степени убежденности указанные стандарты можно представить в виде иерархии: «воздух реальности», «достаточность доказательств», «достаточные основания», «баланс вероятностей», «вне разумного сомнения». Стандарт «доказательства, порождающего разумное сомнение», в отличие от других, предполагает не создание убежденности, а ее разрушение.

Ключевые слова: стандарты доведения, достаточность доказательств, воздух реальности, разумное основание, баланс вероятностей, вне разумного сомнения

STANDARDS OF PROOF IN CRIMINAL LEGAL PROCEDURE OF CANADA

Stepanenko Viktor Viktorovich

candidate of law sciences,

Associate Professor of department of the professional and special disciplines

(Kherson Faculty of Odesa State University of Internal Affairs, Kherson, Ukraine)

The article concludes that the Canadian legal system developed a system of standards of proof concerning the various stages and institutes of criminal procedure. Depending on the degree of persuasion these standards can be represented in the form of hierarchy: «air of reality», «sufficiency of the evidence», «reasonable grounds», «balance of probabilities», «beyond a reasonable doubt». Standard «evidence raising a reasonable doubt», unlike others, does not create belief; instead, it provides for its destruction.

Key words: standards of proof, sufficient evidence, air of reality, reasonable grounds, balance of probability, beyond reasonable doubt.

Категорія «стандарти доведення», яка є звичайною для країн англосаксонської правової сім'ї, поступово входить в юридичний ужиток в Україні. У чинному Кримінальному процесуальному кодексі України застосовуються такі поняття, як «поза розумним сумнівом», «обґрунтована підозра», «розумна підозра», «достовірність доказів», «достатність доказів», але дефініція зазначених понять у тексті закону не надається. Роз'яснення змісту стандартів доведення потребує звернення до іноземного досвіду, у першу чергу – досвіду країн, де здійснено їхню глибоку розробку в судовій практиці, однією з яких є Канада.

Проблемам визначення й застосування стандартів доведення присвятили свої публікації низка науковців, зокрема А.М. Безносюк, В.В. Вапнярчук, В.П. Гмирко, В.Д. Пчолкін, Х.Р. Слюсарчук, А.С. Степаненко, О.М. Толочко, Ю.П. Янович та інші, проте розвиток доктринальних уявлень щодо стандартів доведення в кримінальному судочинстві окремих країн англосаксонської правової сім'ї, зокрема в Канаді, докладно не досліджувався.

Мета цієї статті – дослідити застосування стандартів доведення в кримінальному судочинстві Канади.

У кримінальному провадженні Канади застосовуються три основних стандарти переконання: 1) «доведення поза розумним сумнівом» («proof beyond a reasonable doubt»), 2) «доведення на підставі переваги доказів» («proof on a preponderance of the evidence»), або «баланс ймовірностей» («balance of probabilities») і 3) «доказу, що породжує розумний сумнів» («evidence raising a reasonable doubt») [1].

Зміст стандарту «поза розумним сумнівом» визначено в справі *R. v. Lifchus* [2], що розглядалася Верховним судом Канади. У цій справі сформульовано кілька основних принципів цього стандарту й визначено

низку положень, що мають бути роз'яснені присяжним. Так, згідно з позицією Верховного суду Канади стандарт доведення «поза розумним сумнівом» нерозривно пов'язаний із таким фундаментальним принципом кримінального права, як презумпція невинуватості. Тягар доведення лежить стороні обвинувачення і ніколи не переходить до обвинуваченого. Розумний сумнів не ґрунтується на симпатії чи упередженні, він ґрунтується на розумі й здоровому глузді, логічно пов'язаний із доказами чи відсутністю доказів; він не передбачає абсолютної впевненості; не є «будь-яким», уявним чи легковажним. Цей стандарт передбачає більший рівень впевненості, ніж ситуацію, коли обвинувачений, імовірно, є винним; якщо журі дійде лише висновку, що обвинувачений, імовірно, винний, його має бути виправдано. Із іншого боку, на думку Верховного суду Канади, деяких уявлень щодо змісту розумного сумніву слід уникати, зокрема: описувати термін «розумний сумнів» як звичайний вираз, що не має спеціального значення в кримінальному праві; пропонувати присяжним під час прийняття рішення застосовувати стандарт таким чином, як ніби це стосується «важливого або навіть найголовнішого рішення у власному житті»; прирівнювати стандарт «поза розумним сумнівом» до «внутрішньої впевненості»; використовувати слово «сумнів» з іншими, ніж «розумний», прикметниками, зокрема такими, як: «серйозний», «істотний» чи «нав'язливий», які можуть ввести журі в оману; інструктувати журі, що вони можуть постановити обвинувальний вирок, якщо «впевнені», що обвинувачений є винним, до надання їм правильної дефініції терміну «поза розумним сумнівом». Згодом у справі *R. v. Starr* Верховний суд Канади уточнив, що переконання «поза розумним сумнівом» перебуває між «балансом ймовірностей» і «абсолютною впевненістю», що має бути роз'яснено журі присяжних [3].

Стандарт «переваги доказів» («балансу ймовірностей») зазвичай описується за формулою «більш ймовірно, ніж ні», тобто, іншими словами, він означає, що ймовірність істинності певної обставини перевищує 50 %. Цей стандарт, більш поширений у цивільному процесі, у кримінальному провадженні є тягарем доведення на боці захисту, коли обвинувачений стикається з презумпцією, яка вимагає від нього встановити або довести певний факт чи надати виправдання [1]. У судовій практиці Канади цей стандарт часто згадується як певне «мірило» для визначення меж більш суворого стандарту «поза розумним сумнівом». До речі, інший, сильніший за «перевагу доказів» (але слабший, ніж «поза розумним сумнівом»), стандарт – «чітких та переконливих доказів» («clear and convincing evidence»), який застосовується в Сполучених Штатах Америки (під час оскарження вироків за процедурою «Габеас корпус»), у кримінальне судочинство Канади не впроваджений.

Стандарт «доказу, що породжує розумний сумнів» передбачає

подолання захистом тверджень обвинувачення. Обвинувачений вправі зберігати мовчання, але, якщо в справі, «на перший погляд» («prima facie»), є певні докази проти нього і він є єдиною людиною, яка може надати «докази зворотного» («evidence to the contrary»), такий обвинувачений може на свій вибір або постати перед обвинуваченням (тобто просто розраховувати на недостатність доказів на користь обвинувачення, яке має бути доведено поза розумним сумнівом), або запропонувати у власних свідченнях відповідне пояснення чи виправдання. Докази, надані таким обвинуваченим, мають принаймні викликати розумні сумніви щодо його вини; у іншому разі (якщо таку вимогу не буде дотримано), обвинувачення «на перший погляд» буде збережено і за ним послідує обвинувальний вирок [1].

Перш, ніж докази надаються для оцінки присяжним, вони мають відповідати окремому стандарту «достатності доказів» («sufficiency of the evidence»), що перевіряється суддею на стадії попереднього розгляду кримінальної справи. Його зміст полягає в тому, що обвинувачення повинно показати, що докази, які воно має намір надати на розгляд журі, є достатніми для потенційного обвинувального вироку. Мета такої попередньої перевірки – уникнути передачі на розгляд журі обвинувачення, яке не має жодних шансів на успіх [4]. Цікаво, що канадські судді при цьому керуються формулюванням розглядуваного стандарту, наданим Верховним судом Сполучених Штатів Америки в прецеденті *US v. Shephard*, згідно з яким «достатність доказів» визначається як така їхня сукупність, на підставі якої розумно мислячі і належним чином проінструктовані присяжні потенційно можуть постановити обвинувальний вирок [5].

Власне, подібний тест – обмежене зважування доказів – передбачено й для сторони захисту. Зокрема, відповідно до стандарту «повітря реальності» («air of reality») суддя повинен визначити, чи мають заперечення, які надає сторона захисту, розглядатися присяжними. У разі, якщо цей стандарт дотримується (докази відповідають «повітрю реальності»), на обвинувачення покладається тягар спростувати докази захисту згідно зі стандартом «поза розумним сумнівом». Цей тест застосовується як до позиції захисту в цілому, так і до окремих заперечень. Стандарт означає, що повинні існувати певні докази, на підставі яких розумно мислячі і належним чином проінструктовані присяжні можуть постановити виправдувальний вирок, якщо повірять, що ці докази є достовірними. Зауважимо, що суддя під час зазначеного тесту не повинен оцінювати правдоподібність свідчень, установлювати факти, робити висновки, зважувати докази і оцінювати перспективу та успішність захисту. Водночас суддя має перевірити, чи дійсно конкретні заперечення є необхідними для захисту і чи впливають такі заперечення з доказів [6].

Окрім стандартів, що стосуються судового розгляду кримінальної

справи по суті, у кримінальному процесі Канади існують також стандарти, які застосовуються в межах інших процесуальних стадій та інститутів.

Так, для арешту особи застосовується стандарт «розумних підстав» («reasonable grounds»), згідно з яким офіцер поліції може заарештувати особу, якщо має розумні підстави вважати, що ця особа вчинила, вчиняє або має намір вчинити злочин, або що стосовно цієї особи існує ордер на арешт. «Розумні підстави» є стандартом нижчим, ніж «поза розумним сумнівом» чи навіть «баланс ймовірностей». Під час прийняття рішення про арешт офіцер може засновувати свою віру на припущеннях або похідних джерелах. Проте підставою для віри не може бути лише здогадка, яка згодом знайшла підтвердження після арешту й обшуку особи. Одержані після арешту факти не повинні враховуватися при визначенні того, чи були у офіцера достатні підстави для арешту. Обставини повинні бути достатніми, щоби переконати розумну, неупереджену людину дійти висновку, що підстави для віри у необхідність арешту у офіцера були розумними. Ці факти повинні розглядатися не окремо, а в сукупності [7]. Під час визначення наявності «розумних підстав» офіцер може використовувати свою підготовку й досвід. Наприклад, те, що широкому загалу може здаватися несуттєвим, може мати зовсім інше значення для офіцера, який має досвід роботи з наркотичними засобами (принцип, відомий як «стояти у взутті офіцера поліції») [8].

Аналогічний стандарт застосовується для ордерів на обшук. Для одержання ордеру поліція повинна забезпечити «розумні та імовірні підстави» («reasonable and probable grounds») для віри, що злочин було вчинено і докази можна знайти на місці передбачуваного обшуку. Стандарт «розумної та імовірної підстави» є більшим, ніж проста можливість чи підозра, але меншим, ніж «баланс ймовірностей». Цей стандарт ґрунтується на розумній імовірності й правдоподібності [9]. Інколи в судових рішеннях розглядуваний стандарт має назву «розумні підстави вважати» («reasonable grounds to believe»). Як зазначено в справі *Mugesera v. Canada*, розумні підстави існують там, де є об'єктивна основа для віри, що ґрунтується на переконливій і достовірній інформації [10].

Таким чином, у правовій системі Канади розроблено і запроваджено систему стандартів доведення, що стосуються різних стадій та інститутів кримінального процесу. За ступенем переконання, що є необхідним для прийняття тих чи інших рішень, зазначені стандарти можна представити у виді певної ієрархії, де на найнижчому щаблі перебувають стандарти попереднього обмеженого зважування доказів – тести «повітря реальності» і «достатності доказів», на наступному – стандарти «розумних підстав» та «розумних підстав вважати», які застосовуються під час вирішення питань щодо арештів та обшуків, далі – стандарт «балансу ймовірностей», і замикає ієрархію стандарт «поза розумним сумнівом», який застосовується під час

постановлення вироків. Найвищий стандарт переконання, так звана «абсолютна впевненість», у кримінальному судочинстві Канади фактично не застосовується. Необхідно також виокремити стандарт «доказу, що породжує розумний сумнів», який, на відміну від інших, передбачає не створення переконання, а його руйнування.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. The Queen v. Proudlock (1979) 1 S.C.R. 525. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/2612/index.do>.
2. R. v. Lifchus (1997) 3 SCR 320. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1543/index.do>.
3. R. v. Starr (2000) 2 SCR 144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1804/index.do>.
4. R. v. Arcuri (2001) SCC 54. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/1893/index.do>.
5. US v. Shephard (1977) 2 S.C.R. 1067. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/1976/1976canlii8/1976canlii8.html>.
6. R. v. Cinous (2002) 2 S.C.R. 3, 2002 SCC 29. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.canlii.org/en/ca/scc/doc/2002/2002scc29/2002scc29.html>.
7. R. v. Chin (2003) ABPC 118. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.canada.globe24h.com/0/0/alberta/provincial-court/2003/08/29/r-v-chin-2003-abpc-118.shtml>.
8. R. v. Juan (2007) BCCA 351. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://caselaw.canada.globe24h.com/0/0/british-columbia/court-of-appeal/2007/06/27/r-v-juan-2007-bcca-351.shtml>.
9. Hunter et al. v. Southam Inc., (1984) 2 S.C.R. 145. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/5274/index.do>.
10. Mugesera v. Canada (Minister of Citizenship and Immigration) [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://scc-csc.lexum.com/scc-csc/scc-csc/en/item/2273/index.do>.